

EL MATERIAL OSSI DE LA COVA DEL MONTGÓ (XÀBIA). LES EXCAVACIONS DE J. BELDA (1935-1936).

Juan A. López Padilla

El jaciment arqueològic de la Cova del Montgó.

La Cova del Montgó es troba a mitjà aiguavés a la vessant sud del Montgó, a uns 625m. s/n/m. Es tracta d'una gran cavitat natural amb diverses sales i corredors interiors als quals s'accedeix mitjançant una estreta esquadra que els comunica amb la gran sala exterior.

El primer a donar notícia científica del jaciment arqueològic fou Senent Ibáñez, que en data del 4 de desembre de 1929 cridà l'atenció sobre la importància d'aquest a les *Actas de la Comisión Provincial de Monumentos*. Des del primer moment va ser greument afectat per les recerques clandestines, i no hi ha notícies d'excavacions prèvies a les realitzades per Belda entre 1935 i 1936. Les seues excavacions a la Cova del Montgó mai arribaren a publicar-se i tan sols es compta amb algunes vagues referències dels materials exhumats. Al 1964 es realitzaren novament excavacions, aquesta vegada sota la direcció de M. Tarradell, que també han restat inèdites. Les intervencions clandestines han continuat pràcticament fins a l'actualitat, cosa que ha acabat per arrasar quasi completament el jaciment.

El material ossi.

Amb motiu de la realització de la nostra Memòria de Llicenciatura (López, 1991) vam portar a terme l'estudi del material ossi conservat a les dependències del Museu Arqueològic Provincial d'Alacant i que provenia completament de les excavacions de 1935-1936 realitzades per J. Belda.

J. Lafuente (1959) va realitzar el primer inventari del material extret i que segons aquest autor es composava d'un braçalet d'ivori ¹, un ullal de porc senglar, un ganivet d'os i 21 punxons. A l'actualitat, tanmateix, aquest inventari queda reduït al material que presentem, que com podrà comprovar-se no respon ni qualitativament ni quantitativa amb el de J. Lafuente (1959: 12). Naturalment, hi ha constància de l'existència d'altres materials en col·leccions privades- entre les quals es troben punxons i comptes de collar discoïdals (Segarra, 1985: 14)- així com altres peces conservades al Museu Arqueològic Municipal de Xàbia.

La quantitat i varietat d'objectes arqueològics de la Cova del Montgó va posar en evidència des del principi l'ampla seqüència cultural continguda als estrats del jaciment. Segons Belda, podia diferenciar-se un nivell neolític, un

1. J. Lafuente (1959) va confondre la matèria prima amb què està realitzat el braçalet: en realitat es tracta d'una anella calcària decorada amb incisions longitudinals.

altre corresponent a una necròpolis- semblant a la que ell mateix excavés anys enrere a la Torre de les Maçanes- i un nivell "argàric". Des d'aleshores s'ha vingut acceptant bàsicament aquest esquema per a l'ocupació postpaleolítica del jaciment, que abastaria des del Neolític Antic de ceràmiques cardials (Salva, 1966) fins al Bronze Final (Simón, 1987). No obstant, la carència d'estratigrafies impedeix relacionar clarament els materials amb la seqüència cultural presumible a partir d'ells. Sense que pugui, òbviament, servir de referència, sí resulta curiosa la insistència amb què s'ha relacionat la indústria òssia recuperada amb els nivells superiors, corresponents a l'Edat del Bronze i al nivell d'enterraments múltiples del Calcolític (Belda, 1943: 163; Lafuente, 1959: 12). En la pràctica, tanmateix, és impossible adscriure amb plenes garanties tots els elements d'os analitzats als diferents horitzons culturals que es contemplen.

Classificació.

Es compleix ara deu anys des de la publicació del primer estudi d'útils d'os prehistòrics del País Valencià (Vento, 1985). Des d'aleshores ha augmentat considerablement el nostre coneixement entorn de la indústria òssia postpaleolítica dels jaciments valencians (Pascual, 1993; Bernabeu *et al.*, 1994; López, 1994), al temps que les propostes tipològiques per a la classificació de les peces comencen a oferir marcs referencials més efectius (Rodanés, 1987; Camps-Fabrer *et al.*, 1990; 1991).

L'observació macroscòpica de les peces s'ha considerat insuficient per tal d'intentar una ordenació del material basada en l'anàlisi de les traces d'ús, semblant a les elaborades per a altres jaciments peninsulars com la Cueva del Toro (Antequera, Màlaga) (Meneses, 1991). En conseqüència, hem optat per recollir els tipus proposats per H. Camps-Fabrer *et al.*, (1990; 1991) a partir de criteris bàsicament morfològics.

1. Punxons.

La gran majoria de les peces estudiades corresponen a punxons, segons la definició proposada per H. Camps-Fabrer *et al.* (1990) i en qualsevol cas, dins el que s'ha vingut a anomenar peces apuntades o *Apuntats* (Rodanés, 1987; Jara, 1992; Pascual, 1993).

Els tipus representats a la Cova del Montgó corresponen amb exactitud als tipus 2, 3, 4, 6, 8 i 9 establerts per H. Camps-Fabrer *et al.* (1990: 8-9). De la mateixa manera, tots caben en el tipus 1- *punxó de base articular*- de J. M. Rodanés (1987: 51-54).

Seguint la classificació de H. Camps-Fabrer *et al.* (1990), tindríem un primer grup de punxons "*fabricats en os que conserva una epífisi sencera*"; i un segon grup "*fabricats en ossos prèviament seccionats o friccionats*". Dins del conjunt del Montgó, el primer grup és el més nombrós.

1.1. Punxó sobre tibia de Ovis/Capra

Dos exemplars il·lustren aquest tipus a la Cova del Montgó, corresponents al tipus 2 de H. Camps-Fabrer *et al.* (1990) (Fig. 2.1). En ells la tibia d'ovicaprí s'ha elaborat mitjançant percussió localitzada a la part medial, i així s'ha obtingut un bisell sobre la diàfisi de l'os que s'ha regularitzat posteriorment mitjançant la tècnica del raspatge. Dit raspatge ha deixat traces clares al començament de l'obertura del canal medullar, així com a la zona proximal, on les apòfisis han estat totalment abatudes fins a conferir una forma arrodonida a l'epífisi tibial.

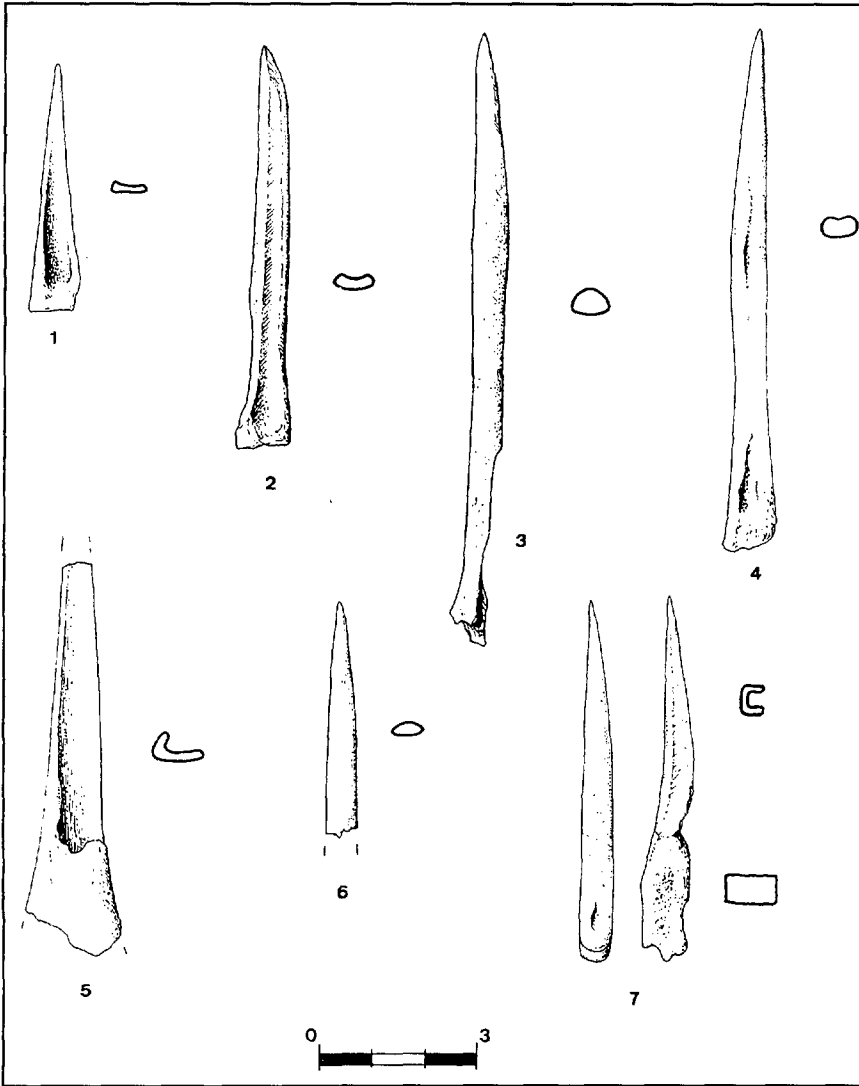

Fig. 1

2. 1. Punxó sobre metapodi d'Ovis/Capra

Al Museu Arqueològic provincial d'Alacant es conserven 6 punxos d'aquesta mena, procedents de les excavacions de J. Belda. D'ells, en responen 5 exactament a les característiques del tipus 8 de H. Camps-Fabrer *et al.* (1990), definit pel seccionament longitudinal de l'epífisi a la part proximal. En 4 d'ells, l'epífisi conservada és proximal (Fig. 1.1-4), havent extret aquesta en l'exemplar restant (Fig. 1.5).

La seua elaboració està basada en diverses tècniques de treball estudiades i experimentades per distints autors (Camps-Fabrer i D'Anna, 1976; Murray, 1979). Aquestes consisteixen en la utilització de falques o guies longitudinals que faciliten el seccionament de la diàfisi, aprofitant en part la pròpia morfologia del metapodi. Altra variant, estudiada per C. Murray (1979), i consisten en

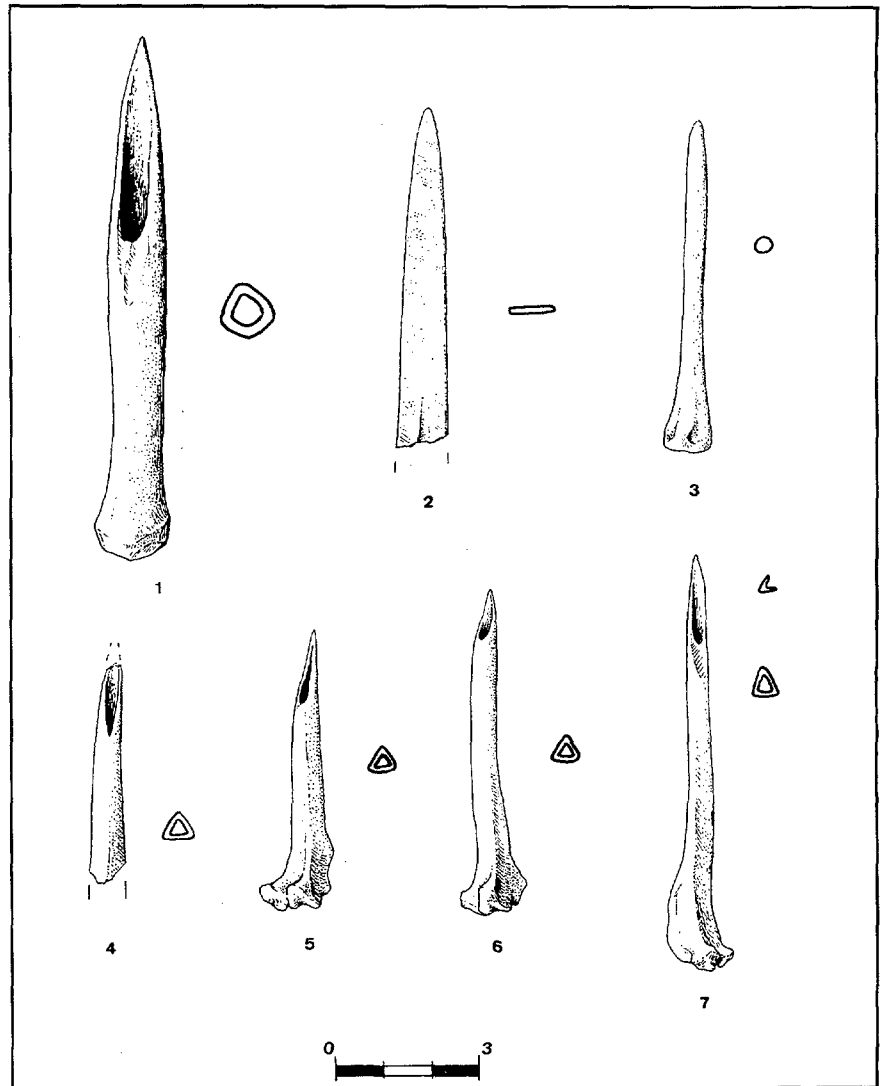

Fig. 2

l'abradió total de les superfícies de l'os, fou, sens dubte, l'emprada en la fabricació de la peça de la nostra Fig. 1.7., corresponent al tipus 9 de H. Camps-Fabrer *et al.* (1990). Això resta evidenciat no sols en les senyals de raspatge conservades a la diàfisi sinó també a la pròpia morfologia de les seccions transversals.

És molt probable que la peça de la nostra Fig. 1.6 pertanyia també a l'extrem distal d'un punxó elaborat també a partir d'un metapodi d' *Ovis/Capra*. Tanmateix, el seu estat de fragmentació impedeix assegurar-ho amb total precisió.

1. 3. Punxó sobre fibula de petit mamífer.

Correspon al tipus 4 de H. Camps-Fabrer *et al.* (1990), elaborat conservant l'epífisi de fibules de súid o de petit mamífer. En el nostre cas (Fig. 2.3) es tracta

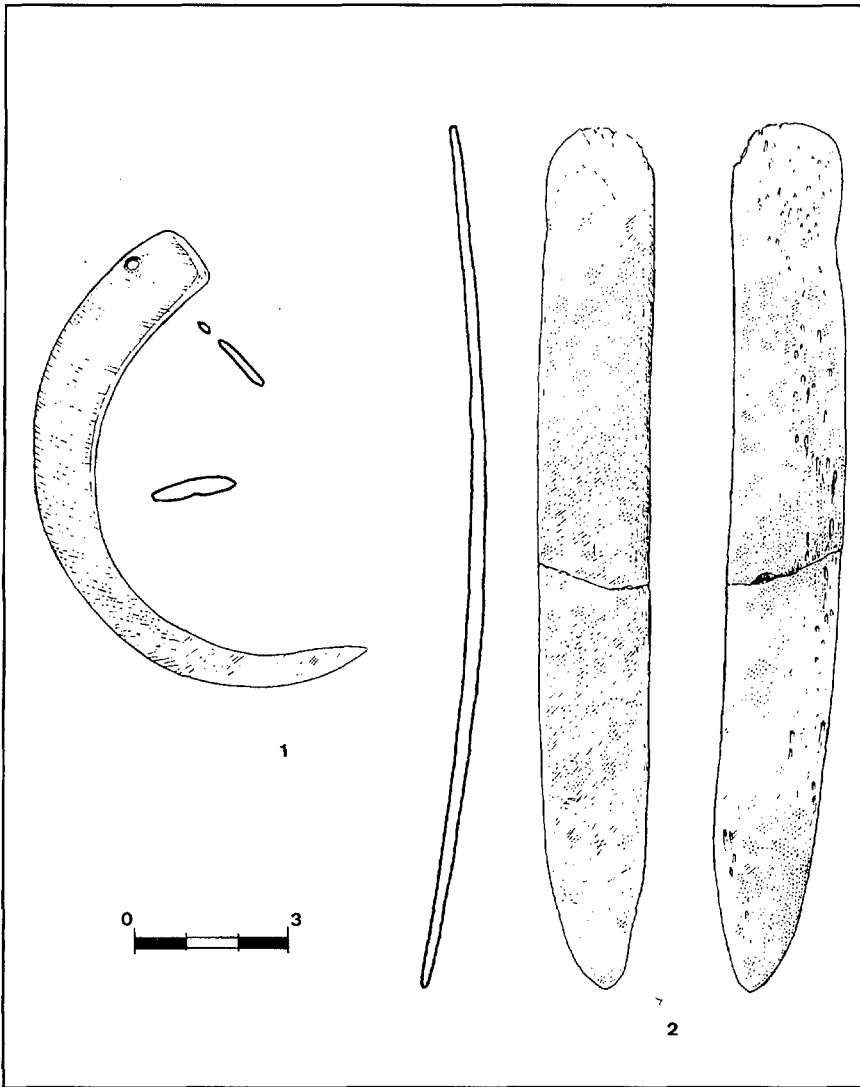

Fig. 3

d'una fíbula de cànid, que a l'igual que ocorre amb altres espècies, presenta una morfologia natural que permet l'obtenció de peces apuntades mitjançant processos de manufactura extremadament senzills, consistents bàsicament en el raspatge de la diàfisi.

1. 4. Punxó sobre tibia de lepòrid.

Altres 4 punxons s'integrarien en el tipus 3 de H. Camps-Fabrer *et al.* (1990) (Fig. 2.4-7). Aquests es caracteritzen per la utilització de tíbies de conill i, excepcionalment, de llebre. Les seues tècniques d'elaboració tampoc planteja dificultats, consistint en el bisellat de la diàfisi mitjançant percussió, secció o flexió (Camps-Fabrer i D'Anna, 1976).

1. 5. *Varetes.*

Finalment, hem d'assenyalar la presència, entre les peces de la Cova del Montgó, d'un fragment distal de les que s'han vingut anomenant "varetes planes" o simplement "varetes" d'os, molt característics dels jaciments funeraris calcolítics del Sud-Est (Fig. 2.2).

Han estat objectes d'alguns intents de classificació, atenent fonamentalment a la forma de la base (Garcia del Toro, 1986), precisament la porció de la nostra peça que es troba fragmentada. És per això que no podem identificar el nostre exemplar amb alguna de les diverses propostes.

2. *Elements d'Ornament.*

Entre els materials conservats al Museu Arqueològic Provincial d'Alacant només trobem un objecte clarament relacionat amb el món dels elements d'ornament. Es tracta d'un ullal de súid (*Sus scropha*) perforat (Fig. 3.1). Té una longitud de 9,3 cm, una amplària màxima de 1,7 cm i una gruixària màxima de 0,4 cm. La perforació, realitzada a l'extrem proximal de l'ullal -corresponent a la part en contacte amb l'alvèol mandibular- té un diàmetre màxim de 0,2 cm. La secció bicònica que presenta denuncia que es va realitzar des d'ambdues cares de la placa, cosa que al costat de les senyals de raspatge localitzades a la cara inferior indica clarament que la dentina va ser extreta prèviament.

Deu correspondre al tipus 1.4 de la classificació d'Objectes d'Ornaments de H. Camps-Fabrer *et al.* (1991), integrat per totes les defenses de súid perforades. J. M. Rodanés (1987) els inclou en el seu tipus 57 *Penjoll en ullal*.

3. *Espàtula sobre costella de ruminant.*

L'única peça no relacionada amb activitats punxants-perforants o d'ornaments és la nostra Fig. 3.2. S'ha elaborat en costella d'ovicaprí adult, seccionant longitudinalment la paret òssia i separant-la del teixit esponjós, la marca del qual roman encara a la cara inferior de la peça. S'observen nombrosíssimes senyals en ambdues superfícies, deixades pel raspatge amb què s'apuntà l'extrem distal i s'allisaren les superfícies.

Segons la llista-tipus de J. M. Rodanés (1987), la nostra peça deu correspondre al tipus 27.1 *Espàtula de secció plana*, mentre que en altres propostes tipològiques la devem incloure entre les peces apuntades (Ulreich, 1995).

El conjunt ossi de la Cova del Montgó.

Des del punt de vista de la diversitat tipològica oferta per aquest material, hem d'apuntar primerament la perfecta harmonia que ofereix respecte dels tipus característics dels jaciments postpaleolítics de la costa mediterrània. Tant en els nivells neolítics de la Cova de l'Or i La Sarsa com els jaciments de cronologia més avançada- Les Jovades, Niuet (Pascual, 1993; Bernabeu *et al.*, 1994)- trobem perfectament documentats els tipus de la Cova del Montgó, mentre que les anomenades "varetes" d'os estan igualment presents de manera abundant en els aixovars funeraris de la Cova de la Borsella (Torre de les Maçanes) o La Pastora (Alcoi).

Els punxons sobre metapodi d'ovicaprí conservant una epífisi es generalitzen al País Valencià al Neolític Antic de ceràmiques cardials (Vento, 1985), prologant-se el seu ús fins a l'Edat del Bronze (López, 1991), i un horitzó semblant presenten els punxons sobre tíbies d'Ovis/Capra. Les tíbies de lepòrids

són utilitzades per a la fabricació de punxons també des de moments neolítics, però resulten realment nombrosos a jaciments com Les Jovades (Concentaina), Ereta del Pedregal (Navarrés) o La Barsella (Torre de les Maçanes).

Pel que fa al penjoll en ullal de súid, J. M. Rodanés (1987) ha comprovat la seua presència a la Vall de l'Ebre, assenyalant que és a partir del Neolític Mig-Final quan comença a proliferar. En alguns soterraments de la Cultura de Sepulcres de Fossa- per exemple el Llord II- ullals perforats semblants a la peça del Montgó van aparèixer a tots dos llocs del crani, la qual cosa fa suposar la seua possible utilització com a arracades. A l'igual que a la Vall de l'Ebre- on perduren fins als moments del Bronze Tardà- la seua utilització durant el Neolític i moments posteriors queda confirmada en les nostres terres per múltiples exemples- estructura 189 de les Jovades (Pascual, 1993) o el poblat de l'Edat del Bronze de la Mola Alta de Serelles (Trelis, 1983).

Segons J. M. Rodanés (1987), l' "espàtula de secció plana" es documenta a la Vall de l'Ebre pràcticament des del Paleolític fins al Bronze Final. Al País Valencià sembla comprovar-se la seua presència al Neolític de la Cova de L'Or (Beniarrés) (Vento, 1985: 48). Entre els útils de la Cova del Toro (Màlaga) apareix el que s'interpreta com una eina d'olleria elaborada, com en el nostre cas, amb una costella d'ovicaprí. Les diferències morfològiques amb l'exemplar malagueny són importants, començant per la inexistència en la peça del Montgó dels bisellats que apareixen als extrems d'aquella, al que cal afegir la forma apuntada de la part proximal, que tampoc existeix en el exemplar de la Cueva del Toro. En opinió de M. D. Meneses (1994), aquest tipus d'eina en costella d'ovicaprí- que aquesta autora anomena "doble-bisell"- estaven destinades al modelatge d'argila, i més concretament a la fabricació de la vaixel·la ceràmica de la Cueva del Toro.

No hem oblidat, tanmateix, la forma apuntada d'un dels extrems del nostre exemplar, característica que en opinió de H. Ulreich (1995) resulta suficient per tal de catalogar peces semblants del Cerro de la Virgen (Orce, Granada) com una variant entre els objectes apuntats identificats al citat jaciment. El tipus de fracturació que presenten i la seua morfologia aconsellarien, d'acord amb aquest autor, considerar-los una espècie de "poliútils", més que unes vertaderes espàtules.

En qualsevol cas, el llustre que apareix als extrems de la peça del Montgó creiem que es deu relacionar més amb el fregament de superfícies -encara que és possible que no de ceràmica- que amb altre tipus d'activitats. Per altra banda, el "doble-bisell" de la Cueva del Toro es data mitjançant radiocarboni al voltant de la segona meitat del IV mil·lenni a.C., en un context del Neolític Final, mentre que H. Ulreich (1995) ha documentat aquest tipus d'elements des de nivells precampaniformes del Cerro de la Virgen.

A manera de conclusió, no sembla poder confirmar-se l'associació de tot el material ossi de la Cova del Montgó amb els nivells més recents del jaciment. En canvi, sembla reflexar l'ocupació continuada de la cavitat des del Neolític fins a l'Edat del Bronze. En línies generals podria suposar-se una associació dels punxons en tibia de leporid i el exemplar de vareta plana amb l'ocupació funerària del jaciment, mentre que les puntes de metapodi d'ovicaprí poden correspondre en la seua majoria a aquest o a moments anteriors. L'espàtula, tanmateix, es deu associar en la nostra opinió amb nivells d'hàbitat, corresponents bé a l'ocupació neolítica o de l'Edat del Bronze, considerant la llarga pervivència que s'ha comprovat per a aquest tipus d'elements.

BIBLIOGRAFIA.

- BELDA DOMÍNGUEZ, J. (1943): Museo Arqueológico provincial de Alicante. *Memorias de los Museos Arqueológicos provinciales*. Extractos. Volum IV. (p. 161-169). Madrid.
- BERNABEU *et al.* (1994): Niuet (L'Alqueria de l'Asnar). Poblado del III milenio a.C. *Recerques del Museu d'Alcoi* 3 (p. 9-74). Alcoi.
- CAMPS-FABRER, H., D'ANNA, A. (1979): Fabrication expérimentale d'outils à partir de métapodes de mouton et de tibias de lapin. *Méthodologie appliquée à l'Industrie de l'os préhistorique*. *Senanque*, 1976 (p. 311-323).
- CAMPS-FABRER, H. *et al.* (1990): *Fiches typologiques de l'Industrie osseuse préhistorique*. Cahier III. Poiçons, pointes, poignards, aiguilles. Aix-en-Provence.
- CAMPS-FABRER, H. *et al.* (1991): *Fiches typologiques de l'Industrie osseuse préhistorique*. Cahier IV. Objets de parure. Aix-en-Provence.
- GARCÍA DEL TORO, J. R. (1986): Las llamadas varillas de hueso de los enterramientos humanos colectivos del Eneolítico del Levante Español: tipología morfotécnica e hipótesis funcional. *El Eneolítico en el País Valenciano*. Alcoi, 1984. (p. 157-164). Alacant.
- JARA ANDÚJAR, M. D. (1991): La industria ósea en Murcia: los objetos apuntados con polea articular. *Verdolay* 3 (p. 9-19). Murcia.
- LA FUENTE VIDAL, J. (1959): *Catálogo-guía del Museo Arqueológico Provincial de Alicante*. Alacant.
- LÓPEZ PADILLA, J. A. (1991): *Contribución al estudio de la Industria Ósea de la Edad del Bronce en el País Valenciano: La Provincia de Alicante*. Tesis de Llicenciatura. Inèdita.
- MENESES FERNÁNDEZ, M.D. (1991): *Propuesta Metodológica para el Análisis de la Industria Ósea del Neolítico en Andalucía: Un ejemplo: la Cueva del Toro (Antequera, Málaga)*. Serie de Tesis Doctorales. La Laguna.
- MENESES FERNÁNDEZ, M.D. (1994): Útiles de hueso del Neolítico Final del Sur de la Península Ibérica empleados en alfarería: placas curvas, biseles, placas y apuntados. *Trabajos de Prehistoria* 51 n°1 (p. 143-156). Madrid.
- MURRAY, C. (1979): Les techniques de débitage de métapodes de petits ruminants à Auvernier-Port. *Industrie de l'Os Neolithique et de l'Age des Métaux*. (p. 27-33). CNRS.
- PASCUAL BENITO, J. L. (1993): El III milenio a.C. en el País Valenciano. Capítulo 6: El hueso trabajado y los adornos. *Saguntum* 26 (p. 83-98). València.
- RODANÉS VICENTE, J. M. (1987): *La industria ósea prehistórica en el Valle del Ebro*. Saragossa.
- SALVA, A. (1966): Materiales cerámicos de la Cueva del Montgó (Jávea) en la Provincia de Alicante. *IX Congreso Nacional de Arqueología*, Valladolid, 1965 (p. 92-99). Saragossa.
- SEGARRA LLAMAS, J. (1985): *Jávea. Sus orígenes y su historia*.
- SIMÓN GARCÍA, J.L. (1987): Xàbia a la Edat del Bronze. *Xàbiga* 3 (p. 7-36). Xàbia.
- TRELIS MARTÍ, J. (1984): El poblado de la Edad del Bronce de la Mola Alta de Serelles (Alcoi, Alicante). *Lucentum* III (p. 23-66). Alacant.
- ULREICH, H. (1995): *Observaciones sobre las puntas de hueso en el edificio IBI-6 del cerro de la Virgen, Orce (Granada)*. Orígens, Estructures e Relações das Culturas Calcolíticas da Península Ibérica. Lisboa, 1994. Lisboa.
- VENTO MIR, E. (1985): Ensayo de clasificación sistemática de la industria ósea neolítica de la Cova de L'Or (Beniarrés, Alicante). Excavaciones antiguas. *Saguntum* 19 (p.31-83). València.